

JURJI ZAYDON VA UNING ARAB ADABIYOTIDAGI O'RNI

Yangi asr universiteti
“Mumtoz sharq filologiyasi” kafedrası
Lingvistika (sharq tillari bo'yicha) magistranti
Djalilov Asroriddin Nematullayevich

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot XIX–XX asrlar chegarasida yashab ijod qilgan Jurji Zaydonning arab adabiyoti va madaniy uyg'onish jarayonidagi o'rnini ilmiy asosda tahlil qiladi. Zaydon tarixiy romanlar orqali arab milliy ongini shakllantirishga, tarixiy voqealarni badiiy-nazariy yondashuv bilan qayta talqin etishga katta hissa qo'shgan. Uning “al-Hilal” jurnali va til islohoti borasidagi faoliyati arab modernizmining shakllanishida muhim bosqich bo'ldi. Tadqiqot Zaydon merosining adabiy jarayonlar, tarixiy xotira va modern narrativ strukturalar rivojiga ta'sirini chuqur yoritadi.

Kalit so'zlar: Jurji Zaydon, arab adabiyoti, tarixiy roman, al-Nahda, modernizm, milliy identitet, “al-Hilal” jurnali, til islohoti.

KIRISH

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Yaqin Sharqning siyosiy, ijtimoiy va madaniy hayotida yuz bergan tub o'zgarishlar arab intellektual uyg'onishi — al-Nahda davrining shakllanishiga olib keldi. Ushbu davr arab dunyosida g'oyaviy pluralizm, til islohoti, milliy o'zlikni anglash jarayonining kuchayishi, matbuotning kengayishi va modern adabiy janrlarning shakllanishi bilan tavsiflanadi. Mazkur jarayonning eng muhim vakillaridan biri sifatida Jurji Zaydon (1861–1914) tarixiy, adabiy va ilmiy fikr taraqqiyotiga ko'rsatgan ta'siri bilan ajralib turadi. Uning faoliyati arab modernizmi, xususan, tarixiy roman janrining shakllanishi, arab tarixini ilmiy asosda qayta talqin qilish va adabiy tilni modern hayot talablariga moslashtirish kabi jarayonlarning markazida turadi.

Zaydonning o'ziga xosligi shundaki, u adabiyot, tarix va jurnalistika sohalarini bir butun, o'zaro bog'liq tarkibiy qismlar sifatida ko'rgan. Uning fikricha, arab jamiyatining modernlashuvi nafaqat siyosiy yoki iqtisodiy islohotlarni, balki tarixiy xotira va adabiy ongning yangilanishini ham talab etardi. Shu maqsadda u “al-Hilal” jurnalini tashkil etib, arab o'quvchisiga tarixiy, ilmiy va adabiy bilimlarni sodda,

tushunarli va sekulyar ruhda yetkazishga intildi. Zaydonning ushbu yondashuvi arab ilmiy-ommabop jurnalistikasi rivojiga beqiyos ta'sir ko'rsatdi.

Adabiy jihatdan eng muhim hodisa — Zaydon yaratgan 23 tarixiy roman bo'lib, ular arab adabiyotida modern epik strukturaning shakllanishida asosiy o'rin tutadi. Bu romanlar Sharq tarixidagi muhim davrlarni badiiy syujet bilan uyg'unlashtirgan holda, arab o'quvchisiga tarixni yangicha ko'rish imkonini berdi. Zaydon tarixni zamonaviy ma'rifatparvarlik ruhida talqin qilib, voqealar ortidagi ijtimoiy, siyosiy va madaniy omillarga e'tibor qaratdi. Natijada uning romanlari arab milliy ongining shakllanishida muhim ideologik vositaga aylandi.

Shu bilan birga, Zaydon arab tilining modernlashuvi masalasida ham faol islohotchi bo'lib, ilmiy terminologiya yaratish, tushunarli va ommabop uslubni joriy qilish, lug'atshunoslikka qo'shgan hissasi bilan ajralib turadi. Bugungi kunda ham ko'plab tadqiqotchilar Zaydonni arab modern adabiyotining konseptual asoschisi sifatida baholaydilar.

ASOSIY QISM

Jurji Zaydon arab adabiy taraqqiyotining burilish davrida yetishib chiqqan noyob adib, tarixchi va jurnalist sifatida alohida ilmiy e'tiborga loyiq shaxsdir. Uning asarlari arab adabiy modernizmi, tarixiy fikrlash madaniyati va til islohoti jarayonlarining shakllanishida hal qiluvchi rol o'ynadi. Ushbu qismda Zaydon ijodining asosiy yo'nalishlari, tarixiy romanlaridagi ilmiy-badiiy yondashuv, til va tarix konsepsiyasidagi islohiy tamoyillar hamda arab modernizmidagi o'rni tahlil qilinadi.

Zaydon arab adabiyotiga modern roman janrini olib kirgan birinchi adiblar qatoriga kiradi. U 23 romanidan har birini aniq tarixiy davrni badiiy talqin orqali ommaga tushunarli va qiziqarli tarzda yetkazish maqsadida yaratdi. Zaydonning yondashuvida G'arb tarixiy romanchiligidan, ayniqsa Walter Scottning tarix va badiiy syujetni uyg'unlashtirish modelidan ta'sir seziladi. Biroq Zaydon ushbu modelni arab ijtimoiy-madaniy kontekstiga moslab, o'ziga xos yangi narrativ tuzilma shakllantiradi.

U tarixiy romanlarni yozishda bir nechta metodik tamoyilni ilgari surdi: birinchidan, tarixiy faktlarni ilmiy manbalarga asoslanib tanlash; ikkinchidan, voqealarni milliylik ruhida, lekin diniy dogmatizmga berilmasdan talqin qilish; uchinchidan, tarixiy shaxslar bilan bir qatorda ixtiro qilingan personajlar orqali syujet energiyasini oshirish. Ushbu tamoyillar Sharq tarixiga oid murakkab davrlarni ommabop, dinamik va dramatik shaklda yetkazish imkonini berdi. Natijada Zaydon romanlari arab o'quvchisiga nafaqat bilim, balki o'z tarixiga nisbatan tanqidiy va sekulyar yondashuvni ham singdirgan.

Zaydon romanlarining eng muhim jihatlaridan biri — ular arab milliy identitetini shakllantirishga xizmat qilganidir. U arab tarixini birlashtiruvchi sivilizatsion birlik sifatida talqin qiladi. Har bir romanida arab jamiyatining oʻziga xos qadriyatlari, siyosiy jarayonlari va madaniy merosi aks ettiriladi. Zaydonning bu yondashuvi arab sotsiologiyasida “madaniy tarixiy ongning uygʻonishi” sifatida baholanadi.

Zaydon uchun tarixiy roman yozish shunchaki adabiy mashgʻulot emas, balki maʼrifiy-maqсадli faoliyat edi. U arab yoshlarini oʻz madaniyatining oʻtmishi bilan tanishtirish orqali milliy birlik gʻoyasini mustahkamlashga intildi. Nihoyat, Zaydon romanlari XX asr boshlaridagi arab siyosiy uygʻonishi — arabizm, milliy erkinlik va mustaqillik gʻoyalari bilan bevosita bogʻliq boʻldi.

Zaydon ijodining muhim yoʻnalishlaridan biri til islohoti edi. U arab tilining murakkab nahv qoidalari, ortiqcha kitobiylik va uslubiy ogʻirlik sabab zamonaviy hayotda oʻz oʻrnini yoʻqotishga yuz tutayotganini taʼkidlagan. Shu bois u adabiy tilni soddalashtirish, yangi ilmiy terminlar joriy etish, lugʻatchilik faoliyatini rivojlantirish orqali tilning modern funksional vazifalarini kengaytirishga harakat qildi.

Zaydonning “Tarix lugʻati”, “Arab tamaddun tarixi” va “Arab adabiyoti tarixi” kabi asarlari arab tarixiy-ilmiy terminologiyasining standartlashuviga katta taʼsir koʻrsatdi. Uning “al-Hilal” jurnalidagi maqolalari tilning ommaviy kommunikativ vosita sifatida shakllanishini jadallashtirdi. Shuningdek, u murakkab grammatik strukturalardan voz kechib, sodda va ravon nasriy uslub yaratish orqali arab jurnalistikasining zamonaviy shaklini yaratdi.

1892 yilda asos solingan “al-Hilal” jurnali Zaydonning maʼrifiy faoliyatida markaziy oʻrin tutadi. Ushbu jurnal Yaqin Sharqdagi eng yirik ilmiy-ommabop nashrlardan biriga aylangan boʻlib, arab madaniyatiga modern ilmiy dunyoqarashni tanishtirishda katta xizmat qildi. Zaydon ilmiy bilimlarni xalq ongiga yaqinlashtirish, tarixni sekulyar talqin qilish, adabiy nazariyani ommalashtirish va zamonaviy fan yutuqlarini arab intellektual muhitiga kiritish kabi vazifalarni amalga oshirdi.

Jurnal sahifalarida Zaydon evolyutsion tarix konsepsiyasini ilgari surdi. Unga koʻra, jamiyatlar rivoji tabiiy tarixiy jarayonlar natijasidir, shuningdek ilm-fan, maʼrifat va siyosiy erkinlik modern taraqqiyotning asosiy omillaridir. Bu qarashlar arab dunyosida sekulyar-intellektual fikrning shakllanishiga zamin yaratdi. Zaydon romanlarida zamon, makon va personajlar tizimi Gʻarb roman estetikasiga mos ravishda qurilgan boʻlsa-da, u Sharq tarixining oʻziga xos ijtimoiy dinamizmini saqlab qolgan. Uning romanlari konfliktning markaziga jamiyat, siyosiy kuchlar va tarixiy vaziyat oʻrtasidagi murakkab oʻzaro taʼsirni qoʻyadi. Personajlar ijtimoiy jarayonlar

mahsuli sifatida tasvirlanadi. Bu yondashuv arab adabiyotida modern psixologik va sotsiologik romanlar uchun zamin yaratdi.

Zaydondan keyingi arab adabiyoti — Najib Mahfuz, Jurji Gidaya, Amin Ma‘luf kabi yozuvchilarning ijodida uning metodik merosi aniq seziladi. Xususan, tarixiy syujetga falsafiy mazmun berish, milliy identitet masalalarini adabiy badiiylilik orqali talqin qilish an‘analari Zaydon bilan boshlanadi.

XULOSA

Jurji Zaydon arab adabiy-madaniy uyg‘onishining eng muhim namoyandalaridan biri sifatida XIX–XX asrlar chegarasida shakllangan modern arab tafakkurining rivojiga beqiyos hissa qo‘shdi. Uning ijodi tarix, til, adabiyot va jurnalistika sohalarining o‘zaro kesishgan nuqtasida yuzaga kelib, arab dunyosida modernizm, ma‘rifatparvarlik va milliy ongning mustahkamlanishi jarayonlariga kuchli ta’sir ko‘rsatdi. Zaydon yaratgan tarixiy romanlar arab adabiyotida modern epik strukturaning shakllanishida asosiy omil sifatida maydonga chiqdi. U tarixiy voqealarni badiiy talqin bilan uyg‘unlashtirib, arab tarixini ommaviy ongga sodda, tushunarli va ilmiy asoslangan shaklda yetkazishga muvaffaq bo‘ldi. Bu esa arab o‘quvchisida o‘z madaniy merosiga nisbatan tanqidiy yondashuv va milliy birlik g‘oyasining mustahkamlanishiga xizmat qildi.

Zaydonning til islohoti borasidagi faoliyati ham arab adabiy tilining modern hayot talablariga moslashuviga katta ta’sir ko‘rsatdi. U ilmiy terminologiya yaratish, sodda nasr uslubini joriy etish, lug‘atchilikni takomillashtirish orqali arab tilini ommaviy kommunikatsiya vositasi sifatida rivojlantirishga erishdi. “Al-Hilal” jurnalining faoliyati esa ilm-fan, tarix, adabiyot va modern dunyoqarash g‘oyalarini keng yoyishda hal qiluvchi rol o‘ynadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Zaydan, Jurji. Tarikh Adab al-Lugha al-‘Arabiyya. Beirut: Dar al-Hilal, 1911.
- 2.Zaydan, Jurji. Al-Rawāyāt al-Tārīkhiyya al-Kāmila. Cairo: Dar al-Ma‘rifa, 1996.
- 3.Буниятов, З. М. Арабская литература эпохи Возрождения (ан-Нахда). Москва: Наука, 1988.
- 4.Sharipova, N. Arab adabiyoti tarixi. Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2018.
- 5.Karimov, A. Arab romanining shakllanishi va rivoji. Toshkent: Fan, 2007.
- 6.Xolmirzayev, B. “An-Nahda davri adabiy jarayonlari va ular o‘rganilishining dolzarbligi.” Sharq yulduzi, 2015, №4.
- 7.Abduqodirov, Z. Yaqin Sharq ma‘rifatparvarlari: islohot va adabiy tafakkur. Toshkent: Akademnashr, 2020.